

НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

УДК 343.359:341

Бондар Сергій Володимирович –
здобувач кафедри криміналістики та
судової медицини Національної ака-
демії внутрішніх справ

Особливості міжнародного співробітництва під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності

У статті розкрито особливості надання міжнародно-правової допомоги при організації міжнародного співробітництва органів досудового слідства, а також проведення окремих слідчих дій при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності.

Ключові слова: міжнародно-правова допомога, міжнародне співробітництво, окремі слідчі дії, запит.

Вступ. Злочинність у банківській сфері була і залишається невід'ємною складовою загальної картини протиправних дій у сфері економіки. І саме від ефективності діяльності та співробітництва органів досудового слідства під час проведення розслідування злочинів у банківській сфері залежить, чи зміниться ця ситуація в майбутньому на краще. Злочини у банківській сфері посягають на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, і вчиняються із використанням кредитно-банківських операцій уповноваженими на їх здійснення суб'єктами підприємницької діяльності чи іншими особами, які не мають відношення до банків або кредитно-фінансових установ.

Постановка проблеми. Проблемам міжнародного співробітництва органів досудового слідства при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності присвячені праці вітчизняних і зарубіжних криміналістів, зокрема: О. Я. Баєва, В. П. Бахіна, О. М. Джужи, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, В. О. Коновалової, О. С. Користіна, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. Г. Лукашевича, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька та ін. Але у зв'язку з тим, що немає належної організації взаємо-

дії на міждержавному рівні при розслідуванні злочинів у банківській сфері, що вчиняються транснаціональними злочинними групами та організаціями, ця проблема залишається актуальною.

Як зауважує В. П. Чабан, взаємодія поліції різних країн, як частина співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, може розвиватися лише при неухильному дотриманні загальних принципів міжнародного права, і, насамперед, принципу співробітництва, суверенної рівності держав, невтручання в їхні внутрішні справи, принципу поваги до прав людини, а також одного з головних принципів, що об'єднали країни світової спільноти у боротьбі зі злочинністю – забезпечення невідворотності відповідальності за вчинене протиправне діяння [1, с. 43].

Більшість науковців-криміналістів, які досліджують економічні злочини, відзначають такі елементи криміналістичної характеристики злочинів, учинених у банківській системі України: предмет злочинного посягання (кошти як у готівковій, так і безготівковій формі, матеріальні цінності тощо); способи підготовки, вчинення та приховування злочину; особа злочинця, обстановка вчинення злочину; “слідова картина злочину” [2, с. 272].

Як засвідчує практика, неможливо протидіяти окремим видам злочинів у банківському секторі без належної координації та взаємодії правоохоронних органів на міжнародному рівні [3, с. 14]. В юридичній літературі поняття “координація” та “взаємодія” ототожнюються або перше охоплює інше. Тут доречним буде висновок О. І. Кривенка, на думку якого, суб'єктами взаємодії можуть бути будь-які незалежні в адміністративному порядку один від одного органи, підрозділи і посадові особи, які вирішують поставлені перед ними завдання шляхом об'єднання зусиль. Суб'єктами координації можуть бути лише ті посадові особи, які наділені компетенцією керувати, встановлювати порядок узгодження діяльності підпорядкованих їм підрозділів, органів, посадових осіб, тобто суб'єктів взаємодії [4, с. 175].

Метою статті є з'ясування особливостей міжнародно-правової допомоги за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) при співробітництві органів досудового слідства під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності.

Виклад основного змісту. Не випадково, проблеми підвищення ефективності боротьби зі злочинами у сфері банківської діяльності поставили в центрі уваги міжнародного співтовариства. Заходи, що вжиті на національному рівні без урахування міжнародної координаційної політики та співробітництва, можуть мати обмежену ефективність. Боротьба з даними видами злочинів стала нагальною проблемою та вимагає застосування сучасних ефективних і рішучих методів. В Україні є чималий досвід з цього питання. Верховною Радою України було прийня-

то в цілому новий Кримінальний процесуальний кодекс, який відповідає вимогам часу та міжнародним стандартам.

Так, відповідно до п. 1 ст. 541 КПК України, міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або виконання вироку, ухваленого судом іншої держави чи міжнародною судовою установою [5]. В Україні діє близько тридцяти двосторонніх договорів про правову допомогу в кримінальних справах із країнами як ближнього, так і далекого зарубіжжя [6, с. 1087].

При розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності для направлення запиту про надання міжнародно-правової допомоги, слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого органу України (Генеральна прокуратура України) запит про міжнародну правову допомогу в кримінальному провадженні, яке він здійснює.

У Генеральній прокуратурі України розглядається запит на предмет обґрунтованості й відповідності вимогам законів і міжнародних договорів України. При позитивному рішенні про направлення запиту, Генеральна прокуратура України протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом (ст. 551 КПК України) [5].

Запит про міжнародну правову допомогу повинен відповідати вимогам нового КПК України та міжнародним договорам України, що застосовуються у конкретних випадках. Він може бути складений у формі доручення та повинен містити: назву органу, який звертається за допомогою, та компетентного органу запитуваної сторони; посилання на відповідний міжнародний договір або на дотримання засади взаємності; найменування кримінального провадження, щодо якого запитується міжнародна правова допомога; стислий опис кримінального правопорушення, що є предметом кримінального провадження, та його правову кваліфікацію; відомості про повідомлену підозру, обвинувачення з викладенням повного тексту відповідних статей Кримінального кодексу України; відомості про відповідну особу, зокрема її ім'я та прізвище, процесуальний статус, місце проживання або перебування, громадянство, інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту, а також зв'язок цієї особи із предметом кримінального провадження; чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та обґрунтування їхнього зв'язку із предметом кримінального провадження; відомості про осіб, присутність яких вважається необхідною під час виконання процесуальних дій, і обґрунтування цієї необхідності; інші відомості, які можуть сприяти виконанню запиту або передбачені міжнародним договором чи вимогою компетентного органу запитуваної сторони [5].

Необхідно враховувати, що виконання запиту в залежності від країни, до якої його направлено, а також обсягу і кількості слідчих дій, які необхідно виконати, може зайняти приблизно від 3 до 8 місяців.

Речові докази і документи, передані запитуваною стороною на виконання запиту (доручення, клопотання), зберігаються в порядку, встановленому КПК України, і після закінчення кримінального провадження повертаються запитуваній стороні [6].

Огляд документів, що були отримані від запитуваної сторони, розрахований на одержання первинних даних про зловживання службовим становищем особою, яка вчинила злочин. Вилучені документи порівнюються з даними статистичної звітності, наказами про штатні перестановки, заохочення, офіційні обов'язки посадових осіб і фактично виконуваними ними роботами, використання майна, транспортних засобів тощо.

Окрім запиту та постанови про проведення виїмки, до банку може бути також поставлене питання про надання банківських документів не тільки щодо операції, яка безпосередньо цікавить слідство, а й по інших банківських операціях, що проводились по відповідному рахунку за період з дня його відкриття по день проведення виїмки. Це необхідно для того, щоб, у випадку, якщо рахунок виявиться відкритим на підставну особу – ідентифікувати фактичного власника (розпорядника) рахунку по здійснених платежах. Так, платежі можуть виявитись дуже інформативними і корисними для органів досудового слідства в плані встановлення осіб з оточення власника (розпорядника) рахунку, а через них й самого власника (розпорядника) рахунку. Таким чином, чим більше інформації про кореспондентів необхідного рахунку буде у розпорядженні слідчого, тим більше шансів установити фактичного власника (розпорядника) рахунку.

Досягненню поставленої мети можуть сприяти також наступні чинники:

По-перше, переважна більшість платіжних документів (доручень, повідомлень, заяв, листів) направляються банку розпорядниками рахунків засобами факсового зв'язку. При налаштуванні роботи факсового апарату на відправленні факсокопії, як правило, у верхній частині переднього боку аркушу, залишається власний відбиток факсового апарату, з якого листа відправлено. Цей відбиток може містити в собі дані про номер телефону-факсу відправника та назву установи, в офісі якої цей факс встановлено. Природно, що при відправленні банку протягом тривалого проміжку часу значної кількості документів, власник (розпорядник) рахунку в деяких випадках може випустити з поля зору необхідність виключення (зміни) вказаного режиму, внаслідок чого певна кількість факсів прийде до банку з даним відбитком. Звичайно, виявлення такого відбитку суттєво полегшить роботу слідства зі встановлення власника (розпорядника) рахунку.

По-друге, частина платіжних документів, що надсилаються до банку, можуть бути заповнені від руки, що забезпечить можливість проведення судово-почеркознавчих експертиз для встановлення особи їх виконавця [7, с. 243].

Одночасно з направленням запиту про надання правової допомоги доцільно через українське бюро запитати органи “Інтерполу” у країні реєстрації офшорної компанії щодо створення та функціонування наведеної компанії, осіб-засновників і керівників компанії, відомих їм обставин діяльності компанії та її представників в Україні.

З метою дослідження обставин фактичної участі та ролі офшорної компанії у правовідносинах, які стали юридичною підставою для переведення грошових коштів на її закордонний рахунок, потрібно провести допит осіб, які підписували угоди з компанією, а також осіб, яких діяльність офшорної компанії, згідно договорів, мала певним чином стосуватись [8, с. 115]. Під час проведення допитів з’ясувати причини та виявити ініціаторів підписання ними документів, з’ясувати відомі допитуваним обставини функціонування офшорної компанії, наявну в них інформацію про керівників (власників, представників) компанії, її дійсну участь у тих правовідносинах, в яких вона мала за договорами її приймати.

Особливу увагу слід приділяти перевірці факту наявності юридичних можливостей офшорної компанії здійснити ті дії, які вона нібито здійснює за договором. Так, якщо, наприклад, офшорна компанія продає спортивному клубу права на використання приміщення для спортивної організації, необхідно встановити чи взагалі може бути така компанія власником зазначених прав, чи має повноваження вступати у правовідносини з приводу їх передачі (відчуження). Наведене може бути з’ясоване не тільки шляхом вивчення галузевого законодавства, але й отримання офіційної інформації з компетентних структур (зокрема, спортивних федерацій, міжнародних спортивних організацій тощо) [8, с. 116].

У такий спосіб слідство зможе довести, що офшорна компанія фактично не була та не могла бути учасником тих правовідносин, за нібито участь у яких на її рахунок були перераховані грошові кошти. Отже, переведення грошових коштів носило безпідставний характер і особи, які його ініціювали, переслідували мету їх викрадення.

Слід зазначити, що чинним законодавством на Національний банк України покладено обов’язки попередньо інформувати спецпідрозділи про великомасштабні операції юридичних і фізичних осіб, що здійснюються одноразово або протягом 30 днів. Так, включення спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю до системи електронної пошти Національного банку України дає їм можливість

щоденно отримувати інформацію про всі великомасштабні перерахування з банківських рахунків клієнтів і про рух коштів за рахунком 170 (“кореспондентські рахунки банків-нерезидентів”) [9, с. 189].

Після надходження документів виконаного клопотання про надання правової допомоги, як правило, отримані документи дозволяють визначитись з особами (або хоча б з однією з осіб), що брали участь у реалізації схеми із вчинення розкрадання.

У цьому випадку необхідно доручити оперативним співробітникам здійснити повний комплекс оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення злочинних та інших зв'язків відповідних осіб, наявної в них нерухомості, банківських рахунків, засобів мобільного зв'язку тощо. Після чого, здійснити підготовку до проведення одночасного затримання всіх учасників організованого злочинного угруповання за місцем проживання та роботи та проведення невідкладних слідчих дій (обшук, виїмка тощо).

Ми вважаємо, що обшуки доцільно проводити із відеофіксацією, з метою уникнення у подальшому різноманітних провокацій з боку обшукуваних осіб. Крім того, корисним є залучення до участі в обшуках спеціалістів з комп'ютерної техніки, а у разі проведення виїмки документів чи обшуків у банку – також співробітників Національного банку України. Як вважають деякі автори [10, с. 508], обшуки проводяться, як правило, за місцем проживання осіб, котрі брали участь у вчиненні злочину, а також у приміщеннях установ-одержувачів фінансової допомоги. Об'єктами пошуку можуть виступати: а) документи, що мають значення для справи, особливо підроблені та чорнові записи й неофіційне листування підозрюваних; б) технічні засоби підробки документів; в) майно та гроші, здобуті злочинним шляхом; г) предмети, вилучені з обігу.

При цьому, слід пам'ятати, що значна частина документів, які підлягають вилученню у банку, містять банківську таємницю (ст. 60 Закону України “Про банки і банківську діяльність” [11]), тому при проведенні виїмки (обшуку) необхідно забезпечити дотримання вимог КПК України, тому що порушення процесуальної форми тягне за собою втрату зібраних доказів.

Погодимось із авторами, що важливим завданням при розслідуванні злочинів цієї категорії є визначення необхідності проведення експертиз. Експертиза має вагомe значення для встановлення обставин розслідуваної кримінальної справи, висновок експерта є джерелом доказів у кримінальній справі, її проведення безпосередньо передбачене ратифікованими міжнародними договорами України [10, с. 540, 12, с. 334] Так, відповідно до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., ратифікованої Законом України від 10 листопада 1994 р. [13]

(ст. 6, “Об’єм правової допомоги”), передбачено, що Договірні Сторони надають одна одній правову допомогу шляхом виконання процесуальних та інших дій, передбачених законодавством запитованої Договірної Сторони, зокрема: “... проведення експертизи”.

Подібні положення знаходимо і у текстах двосторонніх договорів про правову допомогу. Так, наприклад, згідно з Договором між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 9 січня 1995 р. [14, с. 258–280], Україна та Республіка Грузія домовилися, що обсяг правової допомоги у кримінальних справах охоплює виконання процесуальних дій, що передбачені законодавством запитуючої Договірної Сторони, зокрема: “... проведення експертиз”. У практиці розслідування злочинів у сфері банківської діяльності найчастіше призначаються такі експертизи: судово-бухгалтерська експертиза; техніко-криміналістична експертиза документів; почеркознавча експертиза; комп’ютерно-технічна експертиза та ін.

Отже, у більшості випадків без висновку експертів неможливо встановити у повному обсязі ряд важливих для розслідування обставин, розмір збитків, завданих злочином, особливо у складних справах про розкрадання, пов’язаних зі зловживанням у кредитно-фінансовій та банківській сферах діяльності. У зв’язку з цим, на нашу думку, стає очевидною необхідність призначення різних видів експертиз: економічної експертизи (фінансово-економічної, планово-економічної), криміналістичної експертизи (електронних носіїв інформації, комп’ютерів, програмного забезпечення, технічного дослідження документів та ін.).

Важливим фактором є проведення документальної ревізії юридичних осіб, які здійснювали та оформляли фінансово-господарські операції і, зокрема, банку, через який здійснювались перерахування коштів [15, с. 236].

При цьому дуже важливо отримати докази “фіктивності” угод, які укладались між суб’єктами фінансово-господарської діяльності, чи не були ці угоди завчасно збитковими для однієї із сторін, встановити безпідставність і неправомірність перерахування коштів за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги, недотримання встановленого законодавством та уставом банку порядку кредитування, визначити осіб, які допустили зловживання, тощо. Ревізією також встановлюється чи дотримувалося підприємство власного статуту, або ж воно є фіктивним і створене лише для реалізації певними особами свого злочинного умислу.

Висновок. Таким чином, міжнародне співробітництво органів досудового слідства з іноземними правоохоронними органами при розслідуванні злочинів у сфері банківської діяльності можна визначити як

особливу форму їх зовнішнього співробітництва, що відбувається при розслідуванні кримінальних справ, проведенні окремих слідчих дій, які носять двосторонній характер, і відбувається у формі надання доказів та інших матеріальних об'єктів й документів, а також забезпеченні можливості спілкування слідчого з іншими учасниками процесу (свідками, потерпілими тощо).

Список використаних джерел

1. Чабан В. П. Нормативно-правове забезпечення міжнародного співробітництва ОВС у боротьбі з організованою злочинністю / В. П. Чабан // Закон и жизнь. – 2012. – № 3. – С. 42–46.
2. Сатуев Р. С. Экономическая преступность в финансово-кредитной системе / Сатуев Р. С., Шраер Д. А., Яськова Н. Ю. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2000. – 272 с.
3. Проблеми гуманітарної підготовки працівників ОВС в умовах європейської інтеграції : зб. мат-лів міжн. наук.-практ. конф. (11–12 квіт. 2003 р.) / За заг. ред. докт. філософ. (УВУ Мюнхен), докт. істор. наук, проф. С. Д. Сворака. – К.: Вид-во НАВСУ, 2003. – 256 с.
4. Кривенко А. И. Взаимодействие следователя и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность : монография / А. И. Кривенко. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 192 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651e-17/paran4#n4>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
7. Чернявський С. С. Міжнародний досвід протидії сучасним виявам фінансового шахрайства / С. С. Чернявський, С. М. Князєв // Міжнародне співробітництво ОВС у боротьбі з транснаціональною злочинністю : тези доп. міжн. наук.-практ. конф. (24 берез. 2010 р.). – К., 2010. – С. 242–244.
8. Чернявський С. С. Офшорні юрисдикції у механізмі відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом / С. С. Чернявський // Наук. вісн. Київ. нац. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 3. – С. 114–125.
9. Савченко О. О. Оперативно-розшукова профілактика й розкриття злочинів у сфері діяльності банківських і кредитно-фінансових установ. Курс лекцій : навч. посіб. / Олександр Олександрович Савченко. – Донецьк : ДЮЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – 292 с.
10. Організація розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / [А. Ф. Волобуєв, О. Є. Користін, Р. С. Степанюк та ін.]; за заг. ред. проф. д-ра юрид. наук А. Ф. Волобуєва ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2010. – 568 с.
11. Про банки та банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 1. – Ст. 60 (ред. станом на 2 груд. 2012 р.).

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

---

12. Черноус Ю. М. Надання правової допомоги у кримінальних справах / Ю. М. Черноус // Наук. вісн. Дніпр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2011. – № 2. – С. 334–335.

13. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р., ратифікована Законом України 10 листоп. 1994 р., та Протокол до неї 1997 р., ратифікований Законом України від 3 берез. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 46. – Ст. 417.

14. Договір між Україною та Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 9 січ. 1995 р., ратифікований Законом України від 22 листоп. 1997 р. // Правові основи міжнародної діяльності МВС України : зб. міжн.-прав. договорів : [у 2 т.]. – 1997. – Т. 2. – С. 258–280.

15. Чернявський С. С. Формування комплексної методики розслідування фінансового шахрайства – потреба часу / С. С. Чернявський // Криміналістика у протидії злочинності : тези доп. наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовт. 2009 р.). – К., 2009. – С. 236–238.

В статье раскрыты особенности предоставления международно-правовой помощи при организации международного сотрудничества органов досудебного следствия, а также проведение отдельных следственных действий при расследовании преступлений в сфере банковской деятельности.

The article deals with the features of providing international legal assistance in the organization of international cooperation of the pre-trial investigation, and conducting separate investigations in the investigation of crimes in the banking sphere.

Стаття надійшла до редакції журналу 30 січня 2013 року.